

ДІАГНОСТИКА ТА УСУНЕННЯ ПРИЧИН ПСИХОСОМАТИЧНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ НА ШЛЯХУ СИСТЕМНОГО ПЕДАГОГІЧНО-БАТЬКІВСЬКОГО ПІДХОДУ

У статті розкриті головні аспекти утворення психосоматичних захворювань у поведінці людей та оптимально можливі способи їхнього усунення завдяки комплексним та злагодженим діям педагогічно-батьківського колективу.

Ключові слова: ткацтвотерапія, психосоматичні захворювання, девіантна поведінка.

Постановка проблеми. Формування анамнезу життя клієнта з ознаками гострої реакції на стрес та наслідки травмуючих подій дозволили діагностувати критично низький рівень міжособистісних стосунків та міжособистісної комунікації, виникнення психосоматичних захворювань. Психологічний супровід родин з діагностованими ознаками психосоматичних захворювань, дисоціальних родин та родин із погіршенням міжособистісних стосунків у системі педагогічно-батьківського підходу формування вимагає змістовного підходу до вивчення з метою зниження вторинних наслідків травматизації особи та усунення причин психосоматичних захворювань осіб. Створення системи участі в позаурочних мистецько-культурологічних арт-терапевтичних формах діяльності особи передбачає забезпечення умов для розвитку особистості людини та покращення міжособистісних стосунків між представниками родин та педагогічним колективом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій показав, що корекційна робота з людиною, в якій є проблеми з поведінкою, вважається одним з найважливіших напрямків у роботі психолога (А.Г. Антонова, Т.П. Вісковатова, Т.С. Гурлева.). Проте, робота психолога в навчальних закладах часто зупиняється на діагностиці та створенні бази даних статистики. Розробка індивідуальної корекційної програми повинна враховувати, що існує різниця між усвідомленням існуючих проблем самою особою та її оточенням (Б.О. Алмазов, Г.Г. Бочкарьов, О.Я. Чебікін). При існуванні чіткого запиту від клієнта робота психолога полягає в додатковій діагностиці, формуванні психологічного прогнозу, розробці корекційної програми, власне корекції відповідно до програми та аналізу її ефективності (К. Бютнер, І.М. Верцинська). Більш складною вважається ситуація, коли психологічний запит надходить від батьків або викладачів, які прагнуть змінити поведінку особи в умовах свого світобачення. У такому випадку ми маємо два запити: сформований від батьків (педагогів) та немотивований від самої особи, яка не має чіткого усвідомлення напрямку зміни своєї стратегії поведінки.

Особі вважають свою поведінку вимушеною за умови тих обставин, які склалися (Н.В. Чепелева, Д.І. Фельдштейн), і часто виступають заручниками обставин. Наслідками проявів перебування у вимушених

ситуаціях, які не влаштовують особу, можуть бути: девіантні прояви поведінки, психосоматичні захворювання, адукації, відкрита ворожість та здійснення правопорушень. Тому психологам необхідно провести роботу з батьками та однолітками таких осіб для встановлення можливої спадковості девіантної поведінки, проведенні паралелей між життєвими ідеалами батьків та дітей та визначення емоційного тону, в якому перебуває особистість та представники її родини. Однією із форм втечі від складних життєвих ситуацій, а також форма повідомлення, що домашня атмосфера не влаштовує особу, є виникнення психосоматичних захворювань.

Мета статті – пошук шляхів педагогічно-батьківського підходу до діагностики та ліквідації причин психосоматичних захворювань.

Викладення основного матеріалу дослідження. Психосоматичні розлади пов'язані зі збільшенням навантаження на психіку людини під дією соціального середовища, в якому діти та підлітки є найменш захищеними через свою емоційну чутливість [1, с. 14]. За відсутності підтримки батьків та близького оточення дитини посилюється рівень стресової ситуації.

Гіпертрофована емоційність сучасного підлітка, нарцисизм його особистості, в основі якого лежить надмірне захоплення своєю особою та відсутність підтримки в родині стають сприятливою основою, на якій розвиваються і прогресують стресові стани. Прогрес стресового стану, перебування у хронічному тоні апатії, горя, страху чи гніву призводить до виникнення психосоматичних захворювань. У таких сім'ях «...соматичні симптоми не стають заміщуючим вираженням витіснених емоцій, це нормальні фізіологічні прояви, що супроводжують емоції... Вони не усувають витіснену емоцію, вони супроводжують її. Це процеси пристосування організму...» [2].

Велику увагу слід приділяти ситуації всередині сім'ї підлітка [1, с.15]. В першу чергу, сім'я є тим рушійним ядром, яке здійснює найбільший вплив на дитину і спонукає її до певного стилю життєдіяльності. З метою визначення домінуючих форм поведінки та наявності почуття страху (перебування у тоні страху) було проведено експериментальне дослідження. В дослідженні взяло участь 113 респондентів віком від 13 до 16 років, які були розділені на дві групи: перша група –

це діти з психосоматичними захворюваннями (бронхіальна астма, гастрит, гастродуоденіт); друга група, контрольна – це учні без ознак психосоматичних захворювань. Для виконання емпіричної частини роботи були використані такі методики: методика «Страхи», методи прямого оцінювання учнів середніх та старших класів (за А. Пригожиним), методика «Опиши своє минуле», проєктивна методика «Малюнок сім'ї», проєктивна методика «Місце, де б я хотів бути». Ці дослідження

було опрацьовано ті піддано порівняльному аналізу. Аналіз результатів емпіричного дослідження засвідчив, що підлітки з психосоматичними розладами характеризувалися наявністю менших адаптаційних можливостей до стресових впливів та володіли меншим запасом ресурсів для розв'язання конфліктів. Опитування показало високі показники рівня загальної тривожності (табл.1).

Таблиця 1

Рівень тривожності та її прояви у різних сферах життєдіяльності досліджуваних експериментальної групи n = 113

Фактори	Низький рівень	Середній рівень	Підвищений рівень	Високий рівень
Загальні	15,30	30,70	46,10	7,60
Тривожність у школі	30,70	15,30	46,10	7,60
Переживання соціального стресу	15,30	7,60	69,20	7,60
Фрустрація потреби у досягненні успіху	30,70	23,00	38,40	7,60
Страх самовираження	30,70	7,60	46,10	15,30
Страх ситуації перевірки знань	53,80	7,60	23,00	15,30
Страх невідповідності очікуванням оточуючих	23,00	7,60	23,00	46,10
Низьке фізіологічне протистояння стресу	46,10	7,60	23,00	23,00
Проблеми і страхи в стосунках з вчителем	15,30	7,60	61,50	15,30

Це частково пояснюється тим, що у сімейних стосунках дітей із психосоматичними розладами є порушення емоційних контактів та їх недостатність. Основними наслідками емоційної дезадаптації в родині можна виділити такі, як: відчай, депресія, недовіра до оточення, втрата надії на зміну ситуації, стигматизованість, наявність глибоких психологічних травм, замкненість, страх спілкування та впровадження своїх ідей та планів, зневіра в одержанні допомоги, зниження самооцінки, зниження рівня розвитку здібностей, безнадійність, відчуття психологічного зламу, страх втратити набуте вміння виживати в умовах насильства, злість, образа, відсутність жаги до життя. Особи, які характеризуються наявністю психосоматичних захворювань, мають особистісні риси, що припускають виокремлення для них особливих форм роботи та взаємодії в соціумі. До таких рис належать: невпевненість у собі, замріяність, відсутність індивідуальної харизми та лідерських якостей, альтруїзм, наївність, надмірна довірливість та доброта (вірять у те, що їм пропонують та обіцяють), залежність від інших людей (в скрутній ситуації може вживати алкоголь, наркотики), симбіоз із членами родини, гіпертрофоване почуття відповідальності перед іншими людьми, пристрасть до мандрів (бажання втекти з дому та втеча з дому в пошуках нового та цікавого), безініціативність, несамостійність, заляканість. При діагностиці рівня готовності до самостійного життя, професійної спрямованості діагностуються наступні дані: підлітки мають міфологізовані та примарні цілі щодо власного життя; мають низький рівень протистояння психологічному впливу (обирають професію, на яку вказують батьки); стратегічні напрями організації життєдіяльності визначені родинними психологічними моделями, набутими в своїй батьківській сім'ї; у визначенні тактики реалізації заданої стратегії превалює патерналізм; не вміють шукати

методів реалізації власних цілей; навички та вміння спілкування обмежені, особливо щодо людей, від яких вони залежать; домінуючим є почуття страху перед конфліктами, відсутність навиків визначити конфлікт та його розв'язання; низький рівень локус контролю (покладає надію не на себе, а на інших); відсутність практики самостійного прийняття рішень; високий рівень життєвих вмінь у сфері обслуговування членів родини. Такі прояви форм поведінки призводять до порушення ступеня взаємодії особистості й суспільства, групи й суспільства, особистості й групи. Порушення соціальних норм визначається хронічним емоційним тоном, в якому перебувають підлітки.

На першому етапі, якщо особа не звернулася по допомогу: образа на життя, що склалося так напружено і несправедливо; наявність дитячих психологічних травм та відповідних стигм; відчай; заляканість; звичка до порушення прав особистості; комплекс «Попелюшки» чи «Нікчеми» як надбання дитини з дисфункціональної сім'ї; депресію; відчуття повсякденності факту сімейних страждань, психологічну готовність до рабських умов життєдіяльності, примусу, приниження; відчуття того, що «терпець уривається!». На другому етапі, який характеризується зверненням за допомогою та подальше співіснування в умовах незадоволення (в родині): почуття спустошення, зневіри, закритості, почуття відчаю, почуття безнадійності виходу з нестерпних умов життя, самостигматизацію; страх переслідувань з боку кривдника, жах з приводу того, що думають люди, страх засудження з боку ближчого оточення, депресію, втомленість, безпорадність, потребу в опіці, допомозі, передачі відповідальності іншій особі чи установі.

Головною умовою допомоги особам із наявними психосоматичними захворюваннями є комплексна робота педагогічного колективу з батьками та близьким

оточенням особи. В рамках впровадження напряму текстилетерапії в 2016 була відкрита студія «Народні ремесла» при Собківському НВК, яка передбачала одну із форм роботи – вечірні студії для дітей та батьків. Вечірні студії були розраховані, перш за все, на роботу з родинами із психосоматичними захворюваннями.

Робота в групах була здійснена як терапевтична, прогностична, інформативна для батьків та дітей. Головними функціями, які були поставлені в основу вечірніх студій, були корекційна, виховна, мотиваційна, пізнавальна, аксіологічна, естетична (табл. 2).

Таблица 2

Функції терапевтичного впливу ткацтвотерапії

Функція	Характеристика	%
Корекційна	Корекція наслідків впливу асоціальних чинників виховання особистості; формування умінь позитивного ставлення до творів власної діяльності; аналіз проробленої роботи з точки зору можливих недоліків, складнощів та мотивування причин їхнього виникнення, прогнозування можливостей вирішення утворених проблем.	25,70
Рецептивно-розвивальна	Забезпечення активного пізнання світу та себе через отриману інформацію.	46,68
Виховна	Формування інтересів й потреб учнів.	39,90
Мотиваційна	Формування мотивів аналізу отриманої інформації з метою розвитку інтелектуальної сфери.	43,25
Пізнавальна	Забезпечення опанування новими вміннями й навичками під час аналізу, опанування новими техніками роботи.	67,36
Аксіологічна:	Діагностика духовно-ціннісного потенціалу культурологічної спадщини.	58,36
Естетична	Вивчення творів культури, історії, мистецтва як формуючих складових етнокультурних складників.	89,99

Рис.1. Взаємодія текстилетерапії з іншими психодіагностичними та психотерапевтичними напрямками психології

Після трьох місяців роботи у вечірніх студіях та спостереженням за поведінкою та станом здоров'я підлітків групи вибірки під час основного навчально-виховного процесу, було діагностовано вплив методу.

Результати роботи вечірньої студії показали необхідність поєднання різних технік арт-терапії та різних форм у роботі психолога. Робота із підлітками має вищий показник результативності, ніж робота з дорослими, тому що для батьків учнів сільської школи характерним є низький рівень толерантності до особи психолога та психологічного консультування загалом. Страх перед усвідомленням наявності проблем у системі сімейного виховання та втручання у формування сімейних цінностей педагога для більшої частини родин респондентів провокує сильне нервово-психічне потрясіння та дезорієнтацію.

Події травматичного характеру в житті родин впливають на світосприйняття та почуття реальності, на

фрагментацію свідомості та неадекватному відновленню здатності до адаптації в зовнішньому світі, що відображається на співпраці з педагогами чи психологами. Робота із сім'ями, в яких є діти з психосоматичними захворюваннями в основному базується на основах травмофокусованої терапії та методу глибинного соціально-психологічного пізнання (за Т.С. Яценко). Тобто, таким чином і було сформовано систему взаємодії текстилетерапії з іншими діагностичними методами психокорекції та психотерапевтичними напрямками психологічної роботи спеціаліста навчального закладу. Врахування основ різних напрямків психологічного впливу дозволить отримати вищий показник терапевтичного впливу. Практична діяльність показала, що більшість технік та напрямків психотерапії є взаємодоповнюючими, що посилює психологічний ефект консультування (рис. 1).

Таблиця 3

Участь учасників арт-терапевтичного гуртка при Собківському НВК у мистецьких та мистецько-культурологічних заходах регіонального та всеукраїнського рівнів та створення персональних виставок робіт у 2010–2017 рр.

Назва заходу	Місце проведення
Міські та обласні виставки з нагоди Дня народження Т.Г. Шевченка.	м. Умань, м. Канів
Обласна виставка з нагоди 152-ї річниці перепоховання праху Т.Г. Шевченка на Чернечій Горі, м. Канів.	м. Канів
Виставка, присвячена Дню міста Умань.	м. Умань
Обласна виставка «Черкащина інвестиційна».	м. Умань
Виставка з нагоди українського козацтва.	м. Чигирин
Виставка, присвячена 200-річчю від дня народження Т.Г. Шевченка та 60-річчю від дня утворення Черкаської області.	м. Умань, м. Черкаси
Обласна виставка, присвячена 69-й річниці визволення України від фашистських загарбників.	м. Умань
«Тобі, Черкащино», присвячена 60-й річниці утворення Черкаської області.	м. Умань
Всеукраїнський фестиваль «Млиноманія».	с. Печери, Вінницька область
Міжнародний мотофестиваль «Умань 5 доріг - це Україна» + майстер-класи.	с. Дмитрушки
Проект «Територія можливостей. Розвиваємо регіон разом» у рамках відродження народних ремесел на Бойківщині та популяризації сільського туризму.	с. Тустань, Сколівський район, Львівська область
Всеукраїнська виставка «Військово-польовий арт».	м. Київ
Всеукраїнська благодійна виставка-аукціон «Маю честь і талант».	м. Київ
Майстер-клас «Розвиваємося разом».	Собківський НВК
Психокорекційний арт-терапевтичний курс для дітей з кризових сімей.	Собківський НВК «
Майстер-клас у рамках проекту «Територія можливостей. Розвиваємо регіон разом» у рамках відродження народних ремесел на Бойківщині та популяризації сільського туризму.	с. Тустань, Сколівський р-н, Львівська область
Майстер-клас «Ткацтвотерапія – ламаємо стереотипи».	УДПУ імені Павла Тичини, м. Умань
Майстер-клас, присвячений заходам до Дня міста Умань.	м. Умань
Майстер-клас «Бачимо прекрасне».	НВК № 1, м. Умань
Майстер-клас в рамках еко акції Всеукраїнського фестивалю «Млиноманія».	с. Печери, Вінницька область
Виставка з нагоди Дня народження Т.Г. Шевченка.	УДПУ імені Павла Тичини, м. Умань
Постійно діюча виставка «Берегині дому».	Собківський НВК, с. Собківка
Виставка з нагоди українського козацтва.	м. Чигирин
Фестиваль «З Глибин Народних», присвячений Дню Незалежності України.	м. Переяслав - Хмельницький
Виставка, присвячена 10-й річниці ДІАЗ «Стара Умань».	ДІАЗ «Стара Умань»
«Шіді-Ріді Фест».	ДІАЗ «Стара Умань»
«ШеФест».	Село Моринці

Для клієнта важливим є результат роботи психолога, а не приналежність його до окремої психологічної школи чи виокремлення одного методу роботи. Знання основ різних психологічних шкіл дозволяє мати інструментарій, який є дієвим для різних типів клієнтів та різних запитів.

Для становлення особистості в сучасному суспільстві участь батьків є також незамінною. В сім'ї закладаються моральні, культурні та духовні підвалини, які формують особистість людини. Тенденцією до погіршення міжособистісних відносин між батьками та дітьми є низький рівень обізнаності дорослих в інноваційних тенденціях сучасності. Низький рівень освіченості дорослих мотивує їх відпускати дитину на вулицю в пошуках розваг та інформації, що знижує точки дотику в комунікативній сфері між поколіннями. Низький рівень уваги до системи виховання дітей формується в сучасних українських сім'ях у період з шести – семи років життя людини. Така тенденція негативно відображається на духовному розвитку життя людини та її інформативно-моральному наповненню. Відсутність родинних традицій (сімейні прогулянки, подорожі, години спілкування) мають заміну сухими неемоційними зустрічами дорослих з дітьми, випивками, розмовами із використанням нецензурної лексики, третирування в сім'ї, перегляд фільмів насильницького характеру, перегляд розважальних гумористичних телепрограм, що призводить до зниження морального рівня підростаючого покоління, зниження рівня освіченості та духовності. Це призводить до поширення девіантної та деліквентної форм поведінки серед молоді.

У період з 2010 до 2017 роки однією із форм розширення світогляду учнів із девіантною формою поведінки та дітьми зі психосоматичними захворюваннями стала виставкова діяльність. У межах роботи студії ткацтвотерапії учні мали можливість брати участь у виставках, проводити майстер-класи, персональні виставки робіт. Студійцями було взято участь в організації та проведенні мистецько-культурологічних

акцій, виставок, заходів місцевого, регіонального та всеукраїнського рівнів (табл. 3).

Таким чином, участь учнів у заходах сприяла пошуку тем для відновлення комунікації в родині та серед однолітків, пошуку ресурсів для реалізації задумів та планів.

Висновки з цього дослідження. Системний батьківсько-педагогічний підхід до діагностики причин психосоматичних захворювань та комплексна взаємодія з питань зниження рівня травматизації психіки осіб дозволяє сформувати систему пошуку ресурсів для реалізації дитини в соціумі. Активна діяльність психолога в рамках арт-терапевтичної роботи з ткацтвотерапії дозволила отримати результативність психотерапевтичного впливу на психічне здоров'я вихованців Собківського НВК. Вплив методики потребує додаткових досліджень та апробацій, що стане темою наступних публікацій.

Перспективи подальших досліджень. У подальших дослідженнях планується діагностика впливу ткацтвотерапії на зниження рівня психосоматичних захворювань у рамках здійснення авторського Всеукраїнського мистецько-культурологічного проекту «Військово-польовий Арт». «Військово-польовий Арт» виступає платформою соціально-психологічної адаптації осіб із ознаками психосоматичних захворювань та передбачає забезпечення умов для комунікації родин із травматичним досвідом, створення арт-терапевтичних студій, взаємодію із педагогами та арт-терапевтами різних рівнів. Передбачено діагностику впливу на здійснення психологічного консультування використання авторських методик ткацтвотерапії, розроблених автором статті.

Список використаних джерел

1. Психологическая характеристика подростков с девиантным поведением. Методическое пособие. – Симферополь, 2001. – 58 с.

Надійшла до редколегії 03.03.17

В. Швець

Уманский объединенный городской военный комиссариат, Умань

ДИАГНОСТИКА И УСТРАНЕНИЕ ПРИЧИН ПСИХОСОМАТИЧЕСКИХ ЗАБОЛЕВАНИЙ НА ПУТИ СИСТЕМНОГО ПЕДАГОГИЧНО-РОДИТЕЛЬСКОГО ПОДХОДА

В статье раскрыты основные аспекты образования психосоматических заболеваний в поведении подростков и оптимально возможные способы их устранения благодаря комплексным и согласованным действиям педагогично-родительского коллектива.

Ключевые слова: терапия, ткацтвотерапия, психосоматические заболевания, девиантное поведение.

V. Shvets

Joint City Military Recruitment Office of Uman, Uman

DIAGNOSTICS AND ELIMINATION OF THE CAUSES OF PSYCHOSOMATIC DISORDERS IN THE WAYS OF PEDAGOGICAL SYSTEM-PARENT APPROACH

The article reveals the main aspects of the behavior of psychosomatic diseases in adolescents and best possible ways to eliminate them through comprehensive and coordinated actions of pedagogical and parent team.

Key words: weave therapy, psychosomatic illness, deviant behavior.